

157 otthoni könyvtár

Néhány évvel ezelőtt szakértők már jelezték, hogy az olvasás – mint szabadidős tevékenység – lényegesen kezd visszaszorulni (Miller és Kelley, 2014). Az olvasás visszaszorulását jelző időmérleg-vizsgálatokkal párhuzamosan az értékesített könyvek darabszáma is csökken, továbbá a könyvtári tagok számaránya is folyamatosan apad az elmúlt évek tendenciái szerint, a világon szinte mindenhol (Lankes, 2011).

A televízió és a számítógép folyamatosan teret hódít az olvasás rovására. Néhány (iskolai) könyvtári felmérés és statisztika azt jelzi, hogy a könyvtárak látogatottsága is kimerül a tanulmányokhoz szükséges könyvek kölcsönzésével és olvasásával. (Hozzá kell számítani a folyamathoz az online elérhető kiadványokat, letölthető könyveket is, amelyek konvertálhatóak e-könyv olvasóra is.) (Markless, 2016).

Mіндеzen megközelítések és megfontolások mutatták egy felmérés szükségességét ahhoz, hogy szakközépiskolai hallgatókat kérdezzünk meg az otthon található könyvek mennyiségéről, illetve jellegéről. A felmérés célja az volt, hogy megtudjuk, 2016-ban milyen képet mutat egy háztartásban a könyvek darabszáma és a könyvállomány összetétele.

Egy fővárosi – VII. kerületi – szakközépiskola hallgatói voltak a kutatás alanyai. Az adatfelvétel és a felmérés 2016 áprilisában és májusának első hetében történt, több szakaszban. A fókuszcsoporthoz beszélgetésekre pedig május utolsó hetében és június elején került sor. Az adatokat egyszerű átlagszámítással határoztuk meg.

A vizsgálat során 253 szakközépiskolást kértünk meg, hogy számolja össze (nagy tétel szám esetén hozzávetőlegesen határozza meg), hogy otthonában hány könyv található, és ezek milyen jellegűek a tartalmuk alapján. Sajnos, 66 tanuló adatközlése alapján nincsenek a lakásukban könyvek, 30 hallgató adatközlése szerint pedig az otthoni könyvek darabszáma nem éri el az ötvenet.

A felmérésben résztvevő diákok mindegyike otthon lakott a válaszadás időpontjában, nem albérletben vagy diákszállón, esetleg más konstrukcióban. A diákok mintegy 72 százaléka (181 fő) Budapest környéki településekről jár az iskolába, a többi 28 százalék (72 fő) pedig fővárosi lakos. Ezek az adatok azért lényegesek, mert a kultúrával való találkozás és a földrajzi éltér között összefüggések állnak fenn (Gereben, 1998).

A válaszok közül – önkényesen – azokat elemeztük, ahol az otthoni könyvvállomány elérte a minimum 50 darabot, ez talán megfelelő nagyságrend az elemzéshez. Ennek figyelembevételével a 157 tanuló által megadott adatok alapján számítottuk ki, hogy milyen képet mutat egy átlagos otthoni könyvtár összetétele.

A szórás igen nagy volt azok között, akik a legkevesebb és legtöbb könyvet birtokolják. 50 könyvet számolt össze négy résztvevő, a legnagyobb említett szám (becsléssel megadva) 2300 volt. Hasonló nagyságrendű adat a mintában csupán további négy fordult elő, 2200, 2100, 2040, illetve 1850 darabszámot jelölve (a számokon érezni a „becslést”). Az elemzett 50-hez közeli számok viszont sűrűn megjelentek: 59 fő jelezte, hogy otthonukban maximum 100 könyv található.

Az alább ismertetett kategóriákat, illetve besorolásokat a hallgatók válaszájának könnyebbéje miatt vezettük be. Az eredményeket kerekített százalékos formában adjuk meg, a tanulók adatai alapján kiszámolva és átlagolva.

Az önbevallásos statisztika szerint egy átlagos otthoni könyvgyűjtemény 2016-ban 278 kötetből áll, amelyek között a legrégebbi sem idősebb, mint a szülők életkora. (Ez az adat az Ifjúság2008 jelentéshez képest egy kicsit jobb eredményt mutat.) A könyvvállomány összetételében legnagyobb részt a szórakoztatóirodalmi kiadások szerepelnek. Ezek képezik átlagosan a teljes könyvkészlet 70 százalékát. A szépirodalmi alkotások aránya 14 százalék, ebben a magyar szerzők 8 százalékot tesznek ki, a külföldi írók tehát 6 százalékot. Segédkönyvek (lexikonok, enciklopédiák, különböző szótárak) 3 százalékkal fordulnak elő. Tudományos könyvek 5 százalékban lehetnek fel. A (képes)albumok, akár turisztikaiak vagy művészeti (esetleg történelmi) 2 százalékot képviselnek; ugyanilyen arányú a gyermek-, illetve mesekönyvek mennyisége. A maradék „egyéb” besorolásba kerültek a szakácskönyvek, gasztronómiai kiadványok, (a hallgatók beszámolója alapján) a bélyegkatalógus vagy a Biblia például (4%). Ebben a kategóriában érdemes megkülönböztetni a speciális szakkönyveket (0,5%), mint az akvarisztikai művek, vagy például a fémek megmunkálásáról szóló szakkönyvek, illetve repülőmérnöki kiadványok – ahogy a válaszokban szerepelt. Ezek azonban csak nagyon kis mennyiségben és arányban voltak jelen, és a válaszadók alig több mint 4 százalékánál fordultak elő.

A két szélső véletlet, vagyis annak a négy főnek a választát, aki 50 könyvet számolt, illetve az a felmérésben résztvevő, aki 2300 könyvről írt, a könyvek összetétele szerint összehasonlítottuk. Természetesen az 50 darabos könyvvállományokat is külön egyszerű átlagszámítással határoztuk meg.

Könyvek jellege	Legkisebb könyvgyűjtemény (50 db)	Legnagyobb könyvgyűjtemény (2300 db)
szórakoztató	38 db = 76%	1600 db = 70%
szépirodalom	1 db = 2%	155 db = 7%
segédkönyvek	1 db = 2%	34 db = 1%
tudományos	-	102 db = 4%
album	2 db = 4%	77 db = 3%
gyerek-, mesekönyv	4 db = 8%	89 db = 4%

Könyvek jellege	Legkisebb könyvgyűjtemény (50 db)	Legnagyobb könyvgyűjtemény (2300 db)
egyéb	2 db = 4%	48 db = 2%
szakkönyv	2 db = 4%	195 db = 8%
Összesen:	50 db = 100%	2300 db = 100%

1. sz. táblázat: Otthoni könyvtárak összetétele a darabszámok szélső értékei alapján

A szórakoztató irodalom aránya mindkét gyűjteményben közel van egymáshoz, míg a tudományos igényű kiadványok a kisebb méretű gyűjtemények esetében teljesen hiányoznak. Az albumok százalékos megoszlása is mutat egy kis hasonlóságot. Érdekes, hogy a gyerek- és mesekönyvek aránya a 2300-as gyűjtemény esetében fele akkora a százalékos megoszlásban. Egyértelműen kitűnik, hogy a darabszámot vizsgálva több mint 22-szerese a másik állománynak. A szakkönyvek száma 97-szerese a kisebb könyvtárnál, míg százalékos arányban „csak” a duplája.

A válaszok döntő többségében az otthoni könyvtárakban a szórakoztató irodalom túlsúlyáról számolnak be. Néhány esetben találkoztunk olyan gyűjteménnyel, amely nem mutatta ezt a szokványos összetételt. Az egyik háztartásban például a könyvek felét gasztronómiai és szakácskönyvek tették ki, míg egy másik esetben a segédkönyvek aránya volt 50 százalék felett, az összesen 189 kötetből. Előfordult olyan is, ahol a lexikonok és egyéb hasonló kiadványok a teljes könyvállomány mintegy 80 százalékát tették ki, feltételezzük, hogy ezeket öröklések révén sikerült összegyűjteni. Szintén különleges esetként értékelhető, amikor az otthoni könyvek közel háromnegyede útikönyv volt, vagy utazási témájú albumokból állt. Azonban művészetkedvelő szülők (és gyerekek is) akadtak a megkérdezett családokban, egy esetben az összesen 311 könyvből 245 művészettörténeti vagy annak tematikájához szorosan kapcsolódó mű szerepelt a választékban.

Az eredményeket értékelve azt a kérdést is feltettük a hallgatónak, hogyan gyarapodik az otthoni könyvgyűjteményük, illetve kik a könyvvásárlók a családban.

E második felmérésre egy héttel később került sor. A tanulókat arra kértük, hogy határozzák meg, évente átlagosan hány könyvet vásárolnak, ebből mennyi az új (könyvesbolti), valamint hogy nevezzék meg a családtagokat, akik a vásárolnak. Azt is megkérdeztük, mennyi lehet azoknak a könyveknek a száma hozzávetőlegesen, amelyeket már a szülei vagy ők maguk szereztek be. Ezzel párhuzamosan arra is kíváncsiak voltunk, hogy az otthon található könyvek közül mennyi származik az együtt lakó családtagokon kívüli forrásból, vagyis örökölték, vagy kapták azokat a szűkebb családon kívülről. A hallgatónak szabad szavas válaszlehetőséget adtunk a feladat könnyebb elvégzése érdekében, és több mint egy hét állt a rendelkezésükre, hogy az adatokat közöljék – természetesen ezt is önkéntes alapon. A beérkezett információk szerint most már csak százalékos arányban számítottuk ki az átlageredményeket, több esetben azonban előfordult, hogy pontos számadatokkal is szolgáltak a diákok a százalékos megoszlások bemutatása mellett. (Az adatokat ugyanazok a hallgatók bocsájtották rendelkezésünkre, akik az első kérdéssorra is válaszoltak, összesen 157-en.)

Átlagos könyvbeszerzés / év (db)		Vásárló családtagok	Saját beszerzésű könyv az otthoni könyvtárban	Nem saját beszerzésű könyv
új	egyéb	szülők, (a kérdőívet kitöltő) hallgató, testvérek, nagyszülők	38%	62%
2	2			

2. sz. táblázat: Az otthoni könyvállomány gyarapodása

Az eredményekből az látszik, hogy az otthoni könyvtárak jelenleg nagyon lassan és csak kis mértékben gyarapodnak, évente átlagosan mintegy 4 darabbal. Ezek közül kettő új beszerzésű, kettő más forrásból származik: feltehetően vagy antikvár, vagy a családon kívüli személyektől kapott példány lehet. A legtöbb könyv, amelyet a háztartások vesznek, évi 30 kötetet jelent, de ez is csak egy felmérésben résztvevő esetében fordult elő. Ellenben volt 12 olyan háztartás, ahol újonnan nem szereznek be könyvet. Sokan azonban másként jutnak hozzá az irodalmi művekhez, nem új vétel útján. Három hallgató is azt jelezte, hogy évente több mint húsz könyvvel szaporítják a könyvtárukat, amelyek nem könyvesboltból származnak. Az ilyen és ehhez hasonló válaszoknál több esetben is fel volt tüntetve, hogy a beszerzett művel antikváriumból származnak.

Öröndetesnek tűnik az a tény hogy a válaszok szórása a vásárló családtagokra vonatkozó részben széles körű, vagyis szinte minden családtag vásárol könyvet – ha az átlagos választ nézzük. A részletes elemzésnél azonban már eltérő a kép. A nagyszülők vásárolják a könyveket a legtöbbször, őket 107 alkalommal jelölték meg a válaszadók, a szülőket pedig 84 alkalommal. A diákok 20, míg testvéreik 36-szor szerepelnek a válaszok között. Ebben az értelemben tehát az idősebb generáció a legfőbb vásárló a könyvek tekintetében, őket követik a szülők, a legkevesebb könyvet a gyerekek veszik (igaz, nekik önálló jövedelmük sincs).

Az otthoni könyvek állományából 38 százalékot, vagyis 106 darabot az együtt lakó családtagok szereztek be, az átlagos otthoni könyvek számát tekintve. 172 példányhoz – amely 62 százalékos arányt jelent – viszont más forrásból jutottak hozzá, vélhetően a nagyszülők könyvtárából kerültek a családi könyvespolcra.

Az eredményeket látva több fókuszcsoportos beszélgetésre is sort kerítettünk, azokkal a hallgatókkal, akik vállalták, hogy anonim módon, de a mondanivalójukat szó szerint idézhetem, ha ez szükséges a könnyebb megértés vagy a kifejezésmód miatt. Hozzávetőlegesen egy órát beszélgettünk minden csoporttal, amely idő alatt több kérdéskört is megtárgyaltunk. Egy csoport öt főből állt, olyan tanulókból, akik vállalták, hogy egymás előtt nyíltan beszélnek.

Egyértelműen kiderült, hogy a könyvek otthoni darabszáma csak akkor növekszik, ha erre megfelelő anyagi fedezet áll rendelkezésre. Ez nagyon sok háztartásra igaz lehet, a beszélgetésben résztvevő mintegy huszonöt fő közül is többen jelezték ezt a jelenséget. (Ezzel összefüggésben természetesen feltételezni lehet, hogy a lakásviszonyok sem engedik meg a könyvek, mint luxuscikkek tárolását.)

Több hallgató is egyértelműen kifejezte, hogy a szülei sem olvasnak, így előfordulhat, hogy az anyai-apai példa hiánya tetten érhető. Amennyiben az ő értékrendjükben nem jelenik meg az olvasás, ez komoly hatással van a gyerekeikre is. Ez egyértelműen

kapcsolatba hozható az olvasás fokozatos visszaszorulásával vagy eltűnésével bizonyos családoknál, és generációs problémává válik, vált. *„Bár vannak otthon könyvek, de senki sem olvassa őket. Én is és a testvéreim is inkább az internetet használjuk, meg a tévét nézzük, az egyszerűbb és szórakoztatóbb”* – vallotta az egyik diák teljes őszinteséggel. Kétségtelen tény, hogy az olvasás, mint szabadidős tevékenység, erősen visszaszorult az ezredfordulótól kezdődően. Az alternatív szórakoztató médiumok – mint az előbbi példából is látszik – már a vizuális, képernyő előtt felnövő vagy felnőtt nemzedékeknek természetesebbek. Marketing szakkifejezéssel élve, helyettesítő termékei az olvasásnak és a könyveknek. Ezek után természetesnek tűnik, hogy maga az olvasás és jó könyvek, valamint azok gyűjtése nem vonzza a fiatalabb korosztályt. Legtöbbjüknek nincs is kedvenc olvasmánya, sem kedvenc írója. Az olvasást nem élvezik, és ezért nem is tekintenek rá úgy, mint értékre, amelyre a szabadidejükből áldozhatnának.

A könyveket a hallgatók döntő többsége „használja”, nem olvassa. A kötelező szakirodalomként feltüntetett könyveket megveszik, ha nagyon szükséges, de csak azokat a részeket használják fel, amelyek éppen fontosak. *„Az egész könyvet amúgy sem kell elolvasni, csak azt, amire a tanár azt mondja, hogy ezt a részt meg kell nézni a tankönyvben is”* – nyilatkozta az egyik diák, és társai is egyetértettek vele az adott fókuszcsoportban.

A későbbiekben az is kiderült, hogy a megvásárolt tankönyveket sem tartják meg hosszú távon, csak addig, amíg tanulnak belőle. *„Ha megvan a vizsga, akkor is végül már nem kell tovább a könyv”* – így azután az otthoni könyvespolcot sem terhelik vele. A háztartásokban található kiadványok nagyobb százaléka régi, vagy „nagyon régi” a hallgatók szerint. Van köztük akár húsz- és harmincévesek is, amelyeket *„már nem érdemes olvasni”*, függetlenül attól, hogy mi a tartalmuk vagy az értékük. A beszélgetés során azt lehetett kivenni a tanulók szavaiból, hogy a régi kiadású könyvek – szerintük – nem tartalmaznak aktuális mondanivalót, elavultak, és egész egyszerűen nem vonzóak. Az otthonokban megtalálható művek közül is a színeseket és sok képpel illusztrált könyveket veszik le előszeretettel a polcokról. *„Azokat elég csak nézegetni, és nem kell az egészet elolvasni ahhoz, hogy tudjuk milyen magyarázat tartozik a képhez például”*. Viszont ezek a könyvek sem annyira vonzóak ma már, hogy a beszélgetésben résztvevő tanulók megvegyék azokat a könyvesboltban, ha megértették nekik.

A beszélgetést vállaló huszonöt főből igazából egyiküknek sem volt önálló könyvgyűjteménye, amit saját maga vett volna, vagy kérte volna különböző – például születésnapi – alkalmakra. Ajándék szempontjából sem sokat számít a könyv; egyáltalán nem jellemző a családtagok kedvenc íróinak egy-egy új könyvét beszerezni, vagy a kedvelt témáról szóló műveket meglepetésként ajándékozni.

A beszélgetések a nem szokványos összetételű könyvtárak történetére is kiterjedtek. Így sikerült megtudni, hogy az a háztartás ahol a szakács- és gasztronómiai kiadványok aránya rendkívül magas volt, a család férfi tagjai három generációra visszamenőleg a vendéglátásban dolgoztak, illetve dolgoznak. Hivatásszerűen gyűjtötték a régi kiadású (tan) könyveket még a XX. század közepétől kezdődően, azután a külföldi gasztrókultúra felfedezésével már az elérhető kiadások széles repertoárját helyezték fel a polcokra. A család tagjai azonban nemcsak gyűjtik ezeket, hanem gyakran főznek is belőlük, még azok is, akiknek nem szakácsok. Így a nagyszülői hagyatécként „közös családi hobbi” lett.

Szintén a nagyszülők kezdték meg abban a családban is a könyvtár megalapozását, ahol a segédkönyvek fordulnak elő magas számban. Ebben az esetben az anyai nagypa

konzervatív ízlése rakta le az alapját a könyvgyűjteménynek, amelyet a fia – nyomdász lévén – a mai napig is folyamatosan bővít. Olyan kiadónál dolgozik, ahol hasonló jellegű szótárakat, lexikonokat és más tudományos gyűjteményeket szerkesztenek és adnak ki. Ezekből a művekből vagy kapnak tiszteletpéldányt, vagy a bolti árnál sokkal kedvezményesebben juthatnak hozzá az ott dolgozók.

Érdekes, hogy az útikönyveket, vagy távoli tájakat, országokat bemutató képes albumokat olyan családok vásárolják meg előszeretettel, akiknek nem nyílik lehetőségük rendszeresen külföldre utazni. A könyvekkel azonban számos érdekes helyre „eljutottak” már, és a karosszékben ülve fedezik fel a világot, klasszikus utazók élménybeszámolóiból, illetve azok modern kiegészítéseként útikönyvekből és városkalauzokból.

A művészettörténeti albumok gyűjtését előszeretettel végző család mindkét felnőtt tagja – akiknek a fiuk jár szakközépiskolába – hivatásos művészettörténész. Nemcsak a művészet történetével és elméletével foglalkozó könyvekből, de a közgyűjtemények anyagáról és a jelentősebbnek számító időszak kiállításokról, valamint azokról újságokban megjelenő szócikkekről is komoly gyűjteménnyel rendelkezik. Ezeket egészítik ki a festészeti vagy szobrászati albumok, de található otthon építészeti és grafikai témájú mű is.

Összességében úgy tűnik, hogy az otthoni könyvtárak jellemzően a családok szórakozását szolgálják, de a szórakoztató regények és más művek mellett azért felkerülnek a polcokra a komolyabb tartalmú könyvek is. Számos háztartás rendelkezik olyan kiadványokkal, amelyek speciális érdeklődési körre vallanak, ám manapság ezek az otthoni gyűjtemények lassan gyarapodnak.

JEGYZETEK

Gereben Ferenc (1998): Könyv, könyvtár, közönség. OSZK, Budapest.

Ifjúság2008 Gyorsjelentés. ncsszi.hu/download.php?file_id=1402 (Letöltés: 2016. április. 26.)

Lankes, R. D. (2011): The Atlas of New Librarianship. MIT, Cambridge.

Markless, S. (szerk.) (2016): The Innovative School Librarian. Facet Publishing, London.

Miller, D. és Kelley, S (2014): Reading in the Wild. Jossey-Bass, San Francisco.

Dóra László
